

הרב ישראל בארקין
כולל "זכרון גרשון" לדיינות, ליקווד

ביאור לדברי הספרי שהחלזון גנוז ולדברי האריז"ל שמצות תכלת נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים

תניא בספרי¹ (וזאת הברכה שנד):

אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד.
אמרתי לו: פרנסתך במה? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: וכי מצוי
הוא? אמר לי: השמים, שיש מקום בים שמוטל בהרים, וסממיות
מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו
ומת ונימק במקומו. אמרתי: ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא.

מדרש פליאה זו קשה טובא, וכבר התלבט בפירושו הגאון מוה"ר דוד פארדו ז"ל
בפירושו על הספרי ספרי דבי רב. וכבר כתב הנודע ביהודה (תניינא, אה"ע סי' נד):
"כבר ביארתי כמה פעמים שמדבר שלא עמדנו על דעתו, מה כוונתו ומה טעמו, אין
להביא ראיה ממנו לא לראיה ולא לסתירה על דבר אחר". וכמובן שאי אפשר בכלל
ללמוד הלכות ממדרש תמוה כזה עד שנבין כל פשר הדבר מתחילתו עד סופו².

¹ העתקתי כפי הגרסא בספרי מהד' פינקלשטיין שמיוסד על כמה כת"י. מלבד שינויים קטנים,
עיקר ההבדל בין הנוסח ע"פ כת"י לנוסח הדפוס הוא המילים "מקום בים שמוטל בהרים
וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו". מנוסח זה ברור
שהסממיות מכישות את האדם, ולא כמו שפירשו קצת מפרשים שהכישו את החלזון. מהפירוש
המיוחס להראב"ד מוכח שגרס כן, וכן מובא בפסיקתא זוטרתא, וכעין זה במדרש תנאים.
ולכאורה ברור שהוא הנוסח המדויק ונשמט מחמת הדומות בדפוסים (שכולם העתיקו מדפוס
ויניציאה משנת ש"ו) ובילקוט שמעוני.

² כעין מה שאמרו חז"ל אין למידים מן ההגדות (ירושלמי פאה פ"ב ה"ד). ומה שכתב בשו"ת
מנחת אשר (ח"ב סי' ב' אות ב'): "דלא הלכה באנו ללמוד מן המדרשים אלא את מציאות
הדברים שהתכלת נגנוז, ודבר חמור הוא לזלזל במדרשי אגדה ולהתעלם מהם, והלא כולם ניתנו
מרועה אחד...". הנה גם את מציאות הדברים אי אפשר ללמוד ממדרש תמוה (או ממאמר תמוה)
עד שיובנו כל הדברים. והטעם פשוט, שהרי אפשר שכאשר נבין פשר וסוד הדבר נראה שיש

א. מהי קושיית רבי יוסי "וכי מצוי", הרי עד סוף ימי האמוראים עדיין היו בני ישראל מטילים תכלת בבגדיהם (ראה להלן הערה 7), וכמו שכתב הרמב"ן במלחמות ה', שבת יב, א: "מימות הגאונים נהגו לצאת בטלית שיש בה לבן בלא תכלת", ואם כן ודאי היה מצוי.

ב. סממיות הם עכבישים (spiders) כמבואר בפירוש המיוחס להראב"ד על הספרי שם, שציין לפסוק במשלי (ל, כח) "שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך", ופירש רש"י שם (ובשבת עז, ב ד"ה סממית): אריני"א בלע"ז, והוא עכביש בצרפתית (araignee). ומשמע שמדובר בסממיות רעילות היכולות להרוג אדם, והיה לזקן זה חכמה להינצל מהם ולצוד החלזונות. וצריך עיון מה היתה החכמה הגדולה לזקן זה שלא היתה לאדם אחר, הרי כל אדם יכול ללבוש בגדי שריון וכד' ולהינצל מהן (כמו שאנו רואים שעושים בעלי הכוורות בימינו שיש להם בגדים מיוחדים להינצל מעקיצות הדבורים).

כוונה אחרת לגמרי בכל המדרש, וגם אותו החלק שחשבנו מקודם שכבר מובן, באמת יש לו הבנה אחרת לגמרי.

וראה דברי הרמח"ל במאמר על ההגדות (אמשטרדם תקמ"ג, נדפס גם בתחילת 'עין יעקב'): "אך הדרכים אשר העלימו בו את דבריהם שונים הם: הא' הוא דרך ההשאלות והמשלים. והם הדרכים ההלציים הידועים אצל בעלי המליצה אשר על יסוד הדמיון והמשל, ייחסו מקרים ופעולות למי שאין המקרים ההם או הפעולות ההן נכונים לו כלל. הב' הוא דרך ההעלם והיינו שיעלימו תנאי הענין ולא יבארום. ויאמרו מאמר מוחלט. ואין אמתת המאמר ההוא אלא בגבול, דהיינו לפי בחינה אחת או לפי זמן אחד או לפי נושא או מקום אחד; ומי שיקח המאמר ההוא כולל ומוחלט יכשל וישתבש. וכבר מאמרים רבים יראו כסותרים זה את זה, יען לא פורשו תנאיהם. והיודע כל דבר בגבולו. ימצאם אמיתים ובלתי סתירה כלל. וכבר תראה שכמקרה הזה קרה גם להרבה ממאמרי הדינים והמצות, אע"פ שלא נעשה הדבר בזאת הכוונה. שתמצא בש"ס מאמרים או ברייתות שבהבין אותם בהחלט לא יאותו עם האמת או יסתרו זה את זה. ופירושם בש"ס באמרום הכא במאי עסקינן, והעמידו כל אחד בגבולו ונמצאו כלם נכוחים וישרים. הדרך הג' הוא הקלות... עיי"ש.

ועוד, שכבר נפסק בשו"ת מהרי"ל ושו"ת חמדת שלמה ועוד (עיי' להלן בנספח) שאפשר שיחזור התכלת בכל זמן מהזמנים, ועל כרחך שהייתה להם הבנה אחרת בדברי הספרי (ולגבי מה שדחה הראיה מהמהרי"ל בספר הנ"ל סי' ה', עיי' להלן בנספח (הערה 19), ולגבי חמדת שלמה לא כתב כלום בספר הנ"ל).

ג. איך אמר רבי יוסי "ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא", הרי בזמנו (אצל זקן זו שמדבר עמו עכשיו) וכן לכמה מאות שנים אחריו עדיין היה תכלת. ד. ואם לא היה תכלת מצוי אז, כמו שמשמע לכאורה ממשטם של דברי רבי יוסי "ומי מצוי?", למה היה צריך כל השיחה הזו עם הזקן כדי לדעת שניכר הוא שגנוז, הרי ידוע הוא שגנוז ועומד. ה. מה היה ההכרח של רבי יוסי לחדש שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא, אולי כבר לאחר שנה או שנתיים ירחם ה' ויסיר מכת הסממיות ויחזור הדבר כימי קדם. אף על פי שחלק מקושיות אלו ניתן לתרץ בדרכים שונות ודחוקות, בוודאי מוטל עלינו לחפש פשר הדבר כדי שיתבארו דברי המדרש בלי עקולי ופשוטי.

ונראה בס"ד שיש מפתח אחד שעל ידו יובנו כל דברי הספרי על מכונם. והוא, שלכאורה הסממיות שדיבר עליהם הזקן אינם אלא רמז למלכות רומי (או לחיילותיהם), שאחרי חורבן הבית וכיבוש ארץ ישראל נלחמו נגד כמה מצוות שאינן תלויות בבית המקדש (עיי' להלן הערה 6) ובקצתן הצליחו (כגון תפילין, שנתבטל מהמון העם למשך כמה מאות שנים בגלל הרומיים³), והם שביטלו את התכלת מישראל. המקור לכך הוא במדרש משלי (פרשה ל): "שממית בידים תתפש – זה אדום שאין בכל השרצים שנואה כמותה, וכן כתיב 'ואת עשו שנאתי'. והיא בהיכלי מלך – אדום שהחריב בית המקדש". וכן בבראשית רבה (תולדות סוף פרשה ס"ו): "ויעש גם הוא מטעמים – הדא הוא דכתיב 'שממית בידים תתפש', אמר ר' חמא בר חנינא באיזו זכות השממית מתפשת, בזכות אותן הידים 'ויעש גם הוא מטעמים' וגו'".

ועל פי זה, כך הצעת פירוש הספרי לענ"ד:

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור – כזיב הוא מקום קרוב לצור (עיי' ערובין סד, ב ותבואות הארץ עמ' רלג). כזיב היה גבול א"י בזמן בית

³ כמו שכתוב בשו"ת הגאונים (מהד' אופק סי' קס"א). ובשבת קל, א איתא: "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר... וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות, כגון תפילין, עדיין היא מרופה בידם. דאמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים... ואמאי קרי ליה אלישע בעל כנפים, שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל...".

שני, וגם נקבע להלכה לגבול א"י במתני' (שביעית פ"ו מ"א, חלה פ"ד מ"ח), וצור היתה אז תחת שליטת מלכות רומי. רבי יוסי חי בדורו של שמד שאחרי החורבן⁴, והיה הולך מישוב היהודים לתוך עיר של גויים, צוריים ורומיים, ולרוב הפתעתו – **ומצאתי זקן אחד** – דהיינו יהודי בעיר של גויים; שמצא זקן יהודי מניצולי החורבן ודורו של שמד הדר ומתפרנס שם בתוך עיר של גויים.

אמרתי לו פרנסתך במה – ותמה איך מתפרנס יהודי במקום כזה, והשיב הזקן: **אמר לי מחלזון** – הזקן השיבו שפרנסתו מחלזון, כלומר שעושה תכלת⁵ מחלזון ומתפרנס ממנו.

אמרתי לו וכי מצוי הוא – שאל אותו רבי יוסי, איך אפשר ליהודי לעשות כל כך הרבה תכלת, עד כדי שמתפרנס ממנו, תחת שליטת הרומיים ונגד פניהם ממש. שהרי בשלמא אם היה מתגנב אל הים בסתר בחשכת לילה וצד רק מעט חלזונות לציציותיו לבד, היה מובן שהסתיר מעשיו מן הרומיים, אך מי שעושה כל כך תכלת איך אפשר שלא יתפסוהו ויהרגוהו? ובפרט שמלכי רומי ואציליה היו משתמשים בחלזון לצורך בגדיהם, כידוע, ומשום כך נאסר ע"י הקיסרים הקודמים שאנשים פרטיים ישתמשו בצבעי החלזון לצורך עצמם, והיה זה נחשב למרידה במלכות (כמו שהובא כל זה בספר לבוש הארון באריכות), מלבד כל הגזרות על קיום המצוות שהיו בימיו⁶. וכי מצוי כל כך במקום סתר שיכול להתפרנס מזה?

ועל כרחק לא היתה תמיהת רבי יוסי שלא היו חלזונות מצויים בים, שהרי החלזון תמיד מצוי בים, וגם היה לאמוראים תכלת וצבעו בו כמבואר בגמרא בכמה דוכתי כנ"ל⁷. ולכן מוכח שהיתה תמיהתו כנ"ל.

⁴ עיין עבודה זרה ח, ב; שבת לג, ב. וגם היה תלמיד רבי עקיבא שהיה בעצמו מעשרה הרוגי מלכות.

⁵ כך נראה, שהרי מדרש זה על הפסוק בברכת זבולון, וברכתו הייתה בתכלת מחלזון כמבואר במגילה ו, א ובפסיקתא זוטרתא ותרגום יונתן על פרשת וזאת הברכה.

⁶ עיין ויקרא רבה פרשת אמור (פ' לב): "מה לך יוצא ליהרג על שאכלתי מצה מה לך לוקה בפרגול על שעשיתי סוכה על שנטלתי לולב על שהנחתי תפילין על שהטלתי תכלת על שעשיתי רצון אבא שבשמים, הה"ד 'ואמר אליו מה המכות האלה' מכות האלה גרמו לי להאבה לאבי שבשמים".

⁷ מנחות (מב, ב): "אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה הא תכילתא היכי צבעיתו לה אמר ליה מייתנין דם חלזון...". שם (מא, א): "דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא. א"ל קטינא

אמר לי השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים – אזור צור הוא מקום סלעים (סולמא דצור), ויש שם הרים אצל הים ממש ושם נמצאים החלזונות,⁸ וסממיות מקיפות אותו – כלומר, שהרומיים מקיפים כל האזור והם בכל הארץ, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומתנימק במקומו – וכל מי שהולך לשם ומעורר את חמתם, הורגים אותו. ועושים זאת באכזריות נוראה, כמו שאירע לרבי יהודה בן בבא "לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאוהו ככברה" (סנהדרין יד, א), וזוהי כוונת "נימק במקומו", כמו רבי יהודה בן בבא. אי נמי⁹ רצה לומר שהורגים אותו ואינם מניחים אותו לקבורה, ובשרו נסרח במקומו (עיין מתני' נדה סט, ב "הזב והזבה... שמתו מטמאין במשא עד שימוק הבשר"). אך זקן זה בצדקתו היתה לו זכות להסתיר מעשיו מן הרומיים.

קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה. א"ל ענשיתו אעשה?! א"ל בזמן דאיכא ריתחא ענשין", ולפי כמה ראשונים היתה התביעה על התכלת לבד, שפטרו ע"י סדין. שם (מג, א): "רבי מני דייק וזבין (תכלת) כחומרי מתניתא", וכתב רבינו גרשם: "דלא זבין תכלת אלא מן המומחה שצבעו לשם תכלת...". עבודה זרה (לט, א): "רב הונא בר מניומי זבן תכילתא מאנשי דביתיה דרב עמרם חסידא". חולין (צה, ב): "רב נתן בר אבבי איתבד ליה קיבורא דתכלתא". ובשוד"ת ישועות מלכו סי' א' כתב: "הנה אין ספק שבזמן אמוראים היה תכלת וצבעו בו ציצית, גם בימי אבבי ורבא לבשו תכלת וצבעו, כמפורש במנחות מ"ב ע"ב דאבבי שאל לרב שמואל ב"י היכן צבעיתו והוא השיב לו – אלמא שהיו עוסקין בצביעות תכלת, וקשה לומר שהיה להם אז דם חלזון מקודם חרבן שהיה יותר מר' שנים".

⁸ ז"ל ספר תבואות הארץ (עמ' רלג): לדרום צור בערך ד' שעות על שפת הים ולצפון "זיב" (אכזיב) בערך שעה א' נמצאים סלעים גדולים נכנסים בים ונראים למרחקים ועליהם דרך מעבר מצער שבו עולים כמו בסולם והוא סולמא דצור".

עוד אפשר לפרש שכוונת הזקן שהולך לים במקום סתר שנסתר מן הרומיים שלא יראו אותו, ואולי הרים רמזו למקום בריחה מן המלכות ושאר גזרות רעות, כמו 'ההרה המלט' אצל לוט, ו'תאמר להם ההרה לכו' אצל השניים אנשים מרגלים ביהושע פרק ב', 'בין שני הרים גדולים' (סנהדרין יד, א). עוד אפשר לפרש שמרמזו לזכותו של אברהם אבינו ע"ה (וכמו שפירש רש"י ב'ההרה המלט' בלוט, שילך לאברהם אבינו, וכן במקומות נוספים נמשלו האבות להרים), שתכלת בא לנו בזכותו – 'מחוט ועד שרוך נעל', והזקן נתלה בזכותו של אברהם אבינו שהיה יכול להשיג כל כך הרבה תכלת נגד פניהם של מלכות הרשעה.

⁹ שמעתי מידידי הר"ר יוסף גליק שליט"א. ועיין עוד במשנה ראש השנה פ"ג מ"ח שאם לא היו נושאים עיניהם למעלה היו 'נימוקים', ואולי כן הוא לשון חז"ל לתאר מי שמת ע"י נשיכה רעלית.

אמרתי ניכר הוא שגנוז – מיניה וביה מוכרח שאין הכוונה שגנוז לגמרי, באופן שאי אפשר בכלל להשיגה עוד עד הגאולה (כמו אור הגנוז וכד'), שהרי הזקן הזה היה מתפרנס ממנו, ואם כן על כרחך אינו גנוז לגמרי! ועוד, שהרי עד זמן הגאונים היה להם תכלת כמבואר בכמה דוכתי כנ"ל.

ונראה שכוונתו הייתה שיש לרומיים (הסממיות) שליטה על התכלת, וממילא קשה להשיגו בלי מסירות נפש וסייעתא דשמיא מיוחדת.

ופשוט שזה כל עוד שהרומיים מושלים ביד חזקה, אך בזמן שרפו ידי הרומיים, כנגד זה יש מקצת בחינת ולאום מלאום יאמץ לגבי בני ישראל (אע"פ שאינו לגמרי עד ביאת המשיח). ובחינה זו יכולה להתגשם בכמה אופנים, כגון בריבוי הישיבות, או תנועת בעלי תשובה וכד', וגם במציאת התכלת.

לצדיקים¹⁰ לעתיד לבא – סיים רבי יוסי שמצב זה של שליטת כוח עשו ותולדותיו, שהיא הסיבה הגורמת קושי בהשגת התכלת במקצת דורות, ואי אפשרותה בכלל בדורות אחרים, יימשך עד לעתיד לבוא.

¹⁰ בכמה מקומות בחז"ל מצינו לכאורה קשר בין תכלת וצדיקים: עיין בבא בתרא עד, ב: "מאי אית לכו בהדי קרטליתא דדביתהו דר"ח בן דוסא דעתידה דשדיא תכלתא בה לצדיקי לעלמא דאתי"; מדרש משנת רבי אליעזר פר' יד: "ולפי שהיה הארון מכוסה תכלת אמר הקדוש ברוך הוא מי שהוא עוסק בתורה יבוא וילבש לבוש הארון"; בראשית רבה וישב פר' פה: "ופתילך, זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל, היך מה דאת אמר פתיל תכלת".

ובפירוש סוד מעשה המשכן מרבינו שמעיה השושני (בן דורו של רש"י, יצא לאור מכת"י ע"י הרב אריה הרציג שליט"א) כתב: "תכלת וארגמן ותולעת שני. אלו צדיקי ישראל שהם מקיימים מצות ציצית שתהא תכלת, שני' על ציצית הכנף פתיל תכלת. אמ' הק' אם אתם תקיימו מצותי אני מעלה אתכם למלוכה כגון דניאל ומרדכי הצדיק... ואם חס ושלום שתחטיאו לפני אני אביא עליכם מלכות נכרי, שני' לבשי תכלת פחות וסגנים' ואומר 'אנשי חיל מתלעים'".

ונראה שהוא מפני רפיון המצוה בידי המון העם שנגרם מכוח השמד, ומי שמסר נפשו או טרח ביותר על המצוה נחשב לצדיק. וע"ע רבינו יונתן ריש פ' איזהו נשך על הגמ' של מטיל קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא, שכתב: "ואומר תכלת הוא ומחזיק עצמו בחסיד" ודו"ק. ולכן אמר רבי יוסי גם כן שגנוז לצדיקים, שכאשר יתגלה לעתיד לבוא גם כן יהיה קודם ביאת המשיח ולא כל אחד יזכה למצוה גדולה זו אלא יחידים. ונחשבים לצדיקים כיון שמדקדקים במצות, ואפילו אם רק מדקדקים במצוה זו נקראים צדיקים, כמבואר ברש"י פסחים ת, ב ד"ה הרי זה צדיק גמור, עיי"ש בראשונים.

נוראוי לציין לדברי הרמב"ן (עה"ת פרשת בראשית ב, ג) שמבואר שכל תקופה של ימות עולם מתחיל להתנוצץ קודם שיגיע עצם הזמן, וז"ל: "ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני, וכן תראה בכל יום ויום". והנה מה שאמר רבי יוסי שניכר שגנוז הוא, נראה פירושו שלא סתם שנעשה גזרה נגד תכלת דומיא דנעשה בשאר מצוות, אלא נתגלה לו מסיפור זה שהוא גילוי על העלם אור המצוה זו למעלה, וממילא נמשך ממנו גזרה למטה. אמנם קרוב לזמן משיח כבר יתחיל להתנוצץ אור העליון, וממילא יתכן שיהיה כבר נמצא בעולם. ואף שאין אתנו יודע עד מה האם אנו כבר בעקבתא דמשיחא, אין לנו להכחיש מה שנראה לעינינו שנמצא התכלת, בגלל דברי הספרי, אלא ראוי לנו לחוש שאדרבה הוא גילוי שעומדים אנו קרוב לזמן הגאולה¹¹. כ"ז הוספת חכ"א שליט"א.

עד כאן ביאור דברי הספרי בהרחבה בדרך נכון וברור בס"ד בלי שום גמגומים.

והוסיף על זה חכם אחד, שהמעשה של הזקן הנ"ל דומה להא דמבואר בגמרא בסנהדרין (יב, א): "שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלזו, ומאי ניהו תכלת, בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום", ובבן יהודע¹² שם פירש שהיה להם נס שניצולו מן הרומיים. וביאור הענין הוא שלזו שעושים בו תכלת הוא לזו שבארץ החתים שמבואר בגמ' סוטה (מו, ב); על הפסוקים בשופטים פרק א') שצובעים בו תכלת. והוא בחוץ לארץ, כמבואר ברד"ק שם בשופטים, שכתב שם "אינו החתים משבע אומות", ואינו המקום שבני זבולון צבעו תכלת בזמן הבית, אלא המקום שעשו תכלת בשעת השמד. ובזה מובן שהגמ' בסנהדרין הנ"ל מיירי בשעת השמד, לכן הביאו מהנעשה בלזו, וכן בגמ' בסוטה הנ"ל משמע שהוא מקום מסוגל להימלט משמדות שונות "היא

¹¹ ועיין שו"ת ישועות מלכו סוף סי' ב, בעניין התכלת, שכתב: "ואפשר שמתנוצץ הגאולה".

¹² ז"ל הבן יהודע: "נס שנעשה לחכמים באותה שנה בארץ ישראל ששם היו בארץ ישראל תחת ממשלת שהם רומא עשו אבי אדום וקרו ליה בשם נשר משום דכתיב בעשיו אם מגביה כנשר... ולא על פרס כמו שכתב רש"י ז"ל כי בארץ ישראל לא היו תחת ממשלת פרס אלא תחת ממשלת אדום ורק בבבל היו תחת ממשלת פרס". וע"ע בהגהות מהר"ץ חיות שם.

לוז שצובעין בה תכלת, היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה", ולכן מובן שצבעו דווקא שם. והנשר הוא כעין אותם סממיות בספרי, והיו מסתירים הדברים מהרומיים כמו שעשה אותו זקן, ודו"ק.

ומזה עוד הכרח שהמצוה לא נתבטלה ח"ו מפני השמד, אלא היה סיבה מן השמים לבטלה באיזה זמנים. אבל ודאי שכל זמן שאפשר להשיגו, היו משיגים אותו אפילו בימי השמד, ומסתירים מעשיהם מפני הרומיים ככל האפשר. והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, ואי אפשר בשום אופן להתרשל ממצוה מטעם נסתר.

ולפי כל הנ"ל, אפשר לפרש כן גם את דברי התנחומא שכתב שהתכלת נגנו, שהוא מפני הרומיים כנ"ל. אף על פי שמעיקרא ליתא קושיא משם, כמבואר בארוכה בהערה¹³.

¹³ האמת היא שאין דברי התנחומא ומדרש רבה זקוקים לפירושים וביאורים, שרק כתוב שם לשון "נגנו" בסתמא, ולא כתוב בהם איך נגנו ועד מתי נגנו. ונגנו יכול להיות רק שנשתכח, כמו שפירש ההגהות המיוחסות לעץ יוסף (במדרש רבה מהדורת זכר חנוך), ואף הביא סיוע לפירוש זה מרש"י (פסחים סב, ב) שכתב מפורש "נגנו – נשתכח". ולגבי זמן הגניזה, אין שום משמעות בעולם מן התנחומא עד מתי ייגנו, וכבר מצינו גניזה ללילה אחד בלבד בענין המן שנפל בערב שבת, שציוותה התורה (שמות טז, כג): "ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר", וכתב רש"י: "למשמרת – לגניזה". ועיין עוד בתנחומא (מקץ ו; מובא גם בילקוט שמעוני על איוב רמז תתקד): "כ"ב שנה שעשה יוסף במצרים חוץ מאביו, נגנו רוח הקדש מיעקב ומבניו"; בראשית רבה (מקץ צא): "יקבוהו לאום, זה פרעה שגנו התבואה בשני רעבון והיו הבריות מקללין אותו, אבל יוסף זן את העולם בשני רעבון כרועה הזה שמנהיג את צאנו".

ולגבי מה שמקשים מביאור הגר"א (או"ח סי' ט סע' ב) שכתב: "בזה"ז כו'. ע' מ"ר פ' שלח ועכשיו אין לנו אלא לבן וכו'", נראה שאין ללמוד מזה דבר, שהגר"א רק ציין להמדרש, ולא כתב איך נגנו ועד מתי יישאר בגניזתו. ומה שיש מדקדקים עוד דמאי קא משמע לן הגר"א אם לא שהוא גנוז לגמרי עד משיח, והרי ידוע שלא היה תכלת מצוי בזמנם ומה צריך מקור לזה! מלבד שלא קשיא מידי, שכן דרך הגר"א לציין מראה מקום על כל דין בשו"ע, נראה עוד בדרך אפשר שכוונתו שבאמת לא ידוע שאין תכלת מצוי בכל העולם אם לא מהמדרש, שהרי אפשר שבמדינות רחוקות יש תכלת עדיין, ועדיין יש לגזור בסדין, קא משמע לן ראייה מהמדרש שלעת עתה נשתכח לגמרי מכל עולם היהודי, כלשון הגר"א "אין לנו אלא לבן", שזהו עיקר המילים שרצה להשמיע,

ביאור דברי האר"י ז"ל

בכמה מקומות בכתבי האר"י ז"ל¹⁴ איתא¹⁵ שאין תכלת נוהג אלא בזמן שבית המקדש היה קיים¹⁶.

לא המילה 'נגנו' שרק קלל בתיבה "וכו". [ואין להקשות על דברינו שעדיין יש לחוש שמצאו את התכלת במדינות רחוקות, ואכתי אין ראייה מהמדרש לזמן השו"ע ולזמן הגר"א. דיש לומר שאין חובה לחוש ולגזור מן הספק שמא נמצא במדינות רחוקות אחרי אשר נתבטל מכל העולם. ואין הכי נמי אם יתברר שנמצא, תחזור הגזירה למקומה גם לדעת הרא"ש, ועיין בנספח בהערה 19 עוד בדעת הרא"ש].

¹⁴ צריך להקדים כאן בדברי החתם סופר (שו"ת חת"ס או"ח סי' נא): "ויפה כ' פר"מ על שכנגדו שהביא מכתבי האר"י, וכ' עליו פר"מ עם נעלמים לא אבוא יפה דיבר, וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות חייב משום זורע כלאים פן תוקדש המלאה הזרע אשר תזרע".
¹⁵ כדי למנוע העתקות משובשות ומטעות מדברי האר"י ז"ל, העתקתי כל לשונותיו הנוגעים לנו כצורתם.

בשער הכוונות שער התפלה (ענין הציצית דרוש ד') כתב:

"ודע כי שני מיני ציציות הם התכלת והלבן, ר"ל כי בזמן בית המקדש קיים היה הציצית לבן ובו חוט תכלת כנודע, אבל עתה בזמנינו הציציות כולם לבן ואין בהם תכלת... ונבאר עתה ענין הציציות. כי הנה נתבאר לעיל כי שני מיני ציציות הם, הא' מלבן ותכלת כמו שהיה בזמן שבית המקדש קיים והב' הוא כולו לבן כמו שאנו נוהגים עתה אחר החורבן. והנה שתי בחינות אלו של ציציות שניהם הם ממוחין דאימא בלבד ולא משל אבא, אלא שהציצית של תכלת ולבן הוא יוצא ממוח חכמה דאימא אשר היתה בתחלה בינה דאבא כנ"ל, ולכן היה נוהג בזמן שבית המקדש קיים. אבל הציצית שכולו לבן שאנו נוהגין עתה אחר החורבן הוא מד' מוחין הכלולין בבינה דאימא שהיא עצמה בינה דאימא בתחילה, וזהו הטעם שאין לנו תכלת בזמן הזה..."

ונבאר עתה הציציות שאנו נוהגין בזמן הזה שהם לבן בלתי תכלת. כי אמת הוא שאף בזמן הזה אין אור החכמה דאימא נפסק מלהאיר ולצאת בסוד הציציות הנזכר עם התכלת, אלא שאין לנו עתה כח שיעשה הדבר ההוא על ידינו, אבל ודאי הוא שגם כן הוא יוצא בהתלבשותו בציצית היוצא ממוח בינה דאימא, ואם כן כפי זה הוא מוכרח שיהיה ציצית דחכמה דאימא רמוז בציצית דבינה דאימא כמו שנבאר למטה ב"ה..."

והנה כדוגמת מה שנתבאר בציציות היוצאין מחכמה דאימא כך הוא ממש בציציות היוצאין מד' מוחין הכלולין במוח בינה דאימא, לפי שאין בנו כח עתה רק עד מוח בינה דאימא ולא יותר. והחילוק שביניהם הוא כי שם היה חסר חוט א' להשלימם לל"ב ולכן הניחו בו חוט של תכלת שהיא המלכות לחברה עמהם כנ"ל, אבל בבינה דאימא יש ל"ב אותיות שלמות בד' שמות שבהם כנגד ל"ב חוטיין, וכולן לבן כי אין צורך אל התכלת שהיא מלכות להשלימם. ובה תבין איך גם בזמן הזה שאין לנו תכלת אין התכלת מעכב את הלבן, כנזכר במשנה, והלבן לבדו הוא מצוה גמורה מן התורה. והוא כי להיות שהם שני מיני ציציות א'

מחכמה דאימא וא' מבינה דאימא, ולכן התכלת אינו מעכב הלבן והלבן אינו מעכב התכלת, ואילו הכל היה בחינה א' היה ראוי שהלבן יעכב לתכלת והתכלת ללבן... ועתה נבאר מ"ש לעיל כי אף בזמן הזה יוצא האור של מוח חכמה דאימא בסוד ציציות בהתלבשות ציצית בינה דאימא אלא שאינו על ידינו, ואם כן (מוכרע) (מוכרח) הוא שיהיה נרמז ציצית חכמה בציצית בינה דאימא."

ובפרי עץ חיים שער ציצית פרק ד' כתב:

"ואלו הם בחי' הציצית שהיו נוהגין בזמן שבית המקדש היה קיים שהיה כל הציצית מן ז' חוטי לבנים וחוט א' היה תכלת, אבל לאחר החורבן הם הכל חוטי לבנים ואין לנו תכלת, לפי שכל הציצית הד' של אח"כ הם בחי' ד' מוחין דבינה דאמא, ואין שם תכלת כמ"ש... ובכל א' ח' חוטין שלימים וכולם לבנים כי אין צריך לחבר עמהם את התכלת שהוא בחינת המלכות על דרך שנתבאר לעיל, ולכן אין תכלת נוהג בזמן הזה."

ושם פרק ה' כתב:

"ונחזור לבאר מה שכתבתי לעיל, כי האמת הוא שבזמן הזה אחר החורבן אין בנו כח להטיל תכלת כי אין אנו משיגין רק עד מוח בינה דאמא, אמנם ודאי הוא שאין אור עליון ההוא דמוח חכמה נמנע מלצאת, רק שאינו יוצא על ידי מעשינו, אבל ודאי הוא יוצא בהתלבשות תוך ציצית מוח בינה (ר"ל ציצית דלבן כמבואר שם שלבן הוא מוח בינה דאמא)."

¹⁶ בספר אחד שיצא לאור לאחרונה כתב בזה הלשון: "ובכתבי האריז"ל מפורש הטעם שנפסק מאיתנו התכלת (מזמן הגאונים ואילך) שזהו משום שהתכלת דומה לרקיע, ומרמז שאנו מונהגים בהשגחתו יתברך, ולכן בזמן שזכינו לנסים ממש והיתה השגחת הקב"ה בגלוי היה מצוי אצלנו התכלת. אבל בזמן הגלות שהנהגת הקב"ה הוא בהסתר, נעלם מאיתנו התכלת. ואם כן לפי זה בזמנינו שאנו הסתר בתוך הסתר ואפילו בארץ ישראל פלטרין של מלך רודפים החרדים, ודאי שעדיין לא הגיע הזמן שיתגלה התכלת."

הנה מה שכתב שם ש"מפורש" הטעם שהוא מפני שדומה לרקיע והוא מרמז על השגחתו יתברך ונסים גלויים, לא כתוב כן בדברי האריז"ל, אלא הוא ביאור הכותב שתלה דבריו בדברי האר"י ז"ל (קשר זו נמצא בשו"ת דברי יואל סי' מד, ושם מבואר שחזר בזמן מרדכי אפילו קודם הגאולה, ואכתי עבדי אחשוורוש אנן, ודו"ק).

גם מש"כ בסוגריים "מזמן הגאונים ואילך", להוי ידוע שלא כתוב כן בדברי האר"י ז"ל, אלא הוא הוספת הכותב, וחשב לרפא שבר גדול על נקלה, שהרי לשון האר"י ז"ל מפורש שמחלק בין זמן הבית לזמן החורבן (והאמת כמו שכתבנו למעלה שדברי האר"י ז"ל לאו דווקא, וכמו שכתבנו שאפשר שמרמז על אותו ענין שבספרי). וגם קודם זמן הגאונים היו שמדות בארץ ישראל פלטיין של מלך בזמן האמוראים (עיין אגרת רב שרירא גאון: "ובתר הכי אביי ורבא ונפיש שמדא בא"י ואמעטיטא הוראה תמן טובא ונחית מן דהוה תמן מן בבלאי כגון רבין ורב דימי וכלהו נחותי דנחיתו להכא", וכן הוא בתשובת רבינו מיימון אבי הרמב"ם (פאר הדור סי' פב): "בימי רבה ורב יוסף ואביי ורבא דהוו להו שמדות", ואנו רואים בגמ' שהביאו תכלת בהצנע מלוז דרך טבריא בזמנו של רבא דנפיש שמדא, ולדברי הספר הנ"ל לא היה לחכמים לקבל התכלת כיון שהיה אז שמד והסתר פנים.

והנה ודאי אין להבין בדבריו שמצות תכלת נוהגת רק בזמן בית המקדש, ואחר החורבן אין אנו מחוייבין בתכלת אפילו אם נמצא, שכן זה נגד ההלכה¹⁷, והרי התנאים והאמוראים אחרי החורבן הטילו תכלת (עיין הערה 7), וח"ו לתלות בוקי סריקי כאלו באר"י ז"ל.

וגם אין לומר שמוכח מדבריו שבמציאות לא תחזור התכלת עד שייבנה בית המקדש השלישי, וממילא כל מי שחושב שמצא התכלת קודם הזמן הוא על כרחך מוטעה. שהרי כיון שמוכרח מיניה וביה שדברי האר"י ז"ל שלא כפשוטן – שהרי הוא ז"ל כתב שאין תכלת שלא בזמן הבית, והתנאים והאמוראים הטילו תכלת במשך כמה מאות שנים אחרי החורבן כנ"ל – אם כן ודאי הדבר אפשר ומסתבר שבזמן קרוב לבית השלישי גם כן יתגלה התכלת.

ובלי ספק שגם על דברים אלו ניתן להיאמר כללו של הנודע ביהודה שהובא לעיל (בתחילת המאמר): "כבר ביארתי כמה פעמים שמדבר שלא עמדנו על דעתו, מה כוונתו ומה טעמו, אין להביא ראיה ממנו לא לראיה ולא לסתירה על דבר אחר".

אבל מכל מקום דברי האר"י ז"ל צריכים ביאור, וחשבתי בדרך אפשר, שלפי מה שנתבאר בדברי הספרי יתבארו גם דברי האר"י ז"ל. וצריך להקדים ידיעה היסטורית אחת, שהמלכים הראשונים של רומי שגזרו על הפורפורה חיו בזמנים סביבות החורבן¹⁸. וממילא, לפי מה שנתבאר מהספרי שמהמציאות כיצד מצוי התכלת נוכל להבין הנהגת הקב"ה בעולם בענין "ולאום מלאום יאמץ", יתבאר כוונת האר"י ז"ל גם כן – שבזמן שאין בית המקדש קיים מפני התגברות מלכות הרשעה, הוא גם כן זמן שעלול להיות סיבה מן השמים שיתבטל מאתנו או שיתמעט הקיום של מצות תכלת בציצית.

¹⁷ בחינוך (שפו) כתב: "ונוהגת מצוה זו בזכרים בכל מקום ובכל זמן". [גם את"ל דזה היה דעתו בהלכה, הרי החינוך מהרי"ל לבוש וחמדת שלמה ועוד כתבו להיפך, ובאגרות משה (או"ח ח"ד סי' ג') כתב שדעת האר"י ז"ל יכול להתבטל במיעוט נגד רוב הפוסקים, ועיין עוד יביע אומר ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ט'.]

¹⁸ יוליוס ונירון, שניהם מלכו בזמן קרוב מאוד לחורבן הבית. בספר לבוש הארון מובא המקור לזה.

נספח

ראיתי ללקט כאן אל מקום אחד כמה דברים שראיתי בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים דפשיטא להו שאפשר שיחזור התכלת בזמן הזה. ולדעת רבותינו אלו צריך לומר שאין התכלת נגנז עד ביאת משיח, רק נגנז עד יום הימצאו (עיין ברש"י לשמות טז, כג, שמוכח ששייך גניזה אפילו רק ללילה אחד). גם מוכח מדבריהם שאין צריך למסורה כדי להחזיר התכלת, וסגי בשאר הוכחות וסימנים.

- **המהרי"ל** (שו"ת החדשות סי' ה), כשבא להסביר שיטתם של ר"ת והגאונים שאף בזמן שאין תכלת, בגד פשתן פטור אף מלבן, משום גזירה שמא יטיל בו קלא אילן, כתב שייחזר שיחזור התכלת, וזו לשונו: "וסברא הוא שמא יחזור דבר לקלולו שיהא התכלת מצוי, כל שכן למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת..."¹⁹.

¹⁹ הנה בספר שו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' ה) [עיין בפנים המאמר הערה 2] כתב לדחות הראיה משו"ת מהרי"ל, וזו לשונו:

הביא כבודו את דברי המהרי"ל שכתב דאין להטיל ציצית בבגד פשתן אף בזמן הזה, ואף שאין התכלת מצוי בינינו, וא"כ אין לחשוש שיטיל ציצית של צמר כדי לקיים מצות התכלת, מ"מ יש לחוש דשמא יחזור דבר לקלולו שיהא תכלת מצוי כ"ש למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת."

הרי דעת מהרי"ל דאפשר שיש תכלת אף בזמנינו ולא כמי שאומר שהתכלת נגנז.

הנה דברי מהרי"ל ידועים ומפורסמים ואין בהם חידוש כלל, אבל מתעלם כת"ר מכך שבר הפלוגתא שהביא שם מהרי"ל דס"ל דבזמן הזה יש להטיל ציצית בבגדי פשתן דכיון שאין תכלת מצוי ואין לגזור אטו קלא אילן ומשום כסות לילה הלא הוא הרא"ש (שו"ת כלל ב' סימן ח'), ובשלחן ערוך הלא נפסק כשיטת הרא"ש ולא כדעת הראשונים שהביא מהרי"ל. עיין הלכות ציצית (סימן ט' סעיף ו')

ונראה ברור מדברי הרא"ש שנפסק להלכה דאין לחשוש שמא התכלת שוב יהיה מצוי בינינו, וכבר הבאתי במכתבי הקודם (לעיל סימן ב') את דברי הגר"א בביאורו על הלכה זו שבשו"ע שצ"ל לדברי חז"ל שבמדרש שהתכלת נגנז.

ואם כן תמה אני שכת"ר מסתייע מדברי מהרי"ל שנדחו מן ההלכה ועליהם הוא בונה חומה למעשה.

- **לבוש** (בהקדמה ללבוש או"ח): "קראתיו לבוש התכלת, כי כמו שחייב האדם ללבוש תכלת בציצית בכל יום אם ימצא, כן הוא חייב להלביש עצמו באלו הדינים."
- **העולת תמיד** (או"ח סי' ט אות ג) ביאר כמו המהרי"ל שגזירת סדין שייכת בזמן הזה לדעת ר"ת, וזו לשונו: "אף על גב דבזמן הזה ליכא תכלת, מכל מקום גזרינן, וכן פי' ר"ת שם בכרייתא דסדין בציצית, דשמא יתגלה תכלת ויבא לידי איסורא דכלאים".

הנה מסכים הרב שכן הוא שיטת המהרי"ל שתכלת יכול לחזור בכל זמן (וכן מסכים שם שהרדב"ז לא נקט כדבר מוסכם שהתכלת נגנז), אך טוען דאנן לא קיי"ל כהמהרי"ל והרדב"ז, והן דעות יחידאיות.

ואם לדין יש תשובה כדלהלן. אך בראשונה אעיר שלכל הפחות כיון שגם הרב מודה שכן דעתם של המהרי"ל (לכל הפחות בביאור דברי מקצת ראשונים) והרדב"ז, כבר אי אפשר לדבר בתוקף כאילו הוא מילתא דפשיטא שהמדרש אומר שהתכלת נגנז "ודבר חמור הוא לזלזל במדרשי אגדה ולהתעלם מהם... וכ"ז ברור ופשוט. הרי לן להדיא מהתכלת עתידה להגנוז ולא תתגלה אלא לעתיד לבא. וגם בזה כתבו פלפולי סרק ודוחקים גדולים, ומלמד אני זכות עליהם שמרוב חיבת המצוה עיקמו את הישר". וליתא, שמלבד כל מה שביארתי במאמר הנוכחי, הרי על כל פנים מקצת מרבתינו קדמאי (ובאמת הרבה כתבו כן, כמו שרואים בנספח הזה) לא סבירא להו שהספרי כפשוטו, וכבר אין מקום לומר כדברים האלו.

ולעצם הטענה, נלע"ד שאינו נכון לאפושי פלוגתא, שכיון שכבר ראינו שרבינו תם ודעימיה הסוברים שיש גזירת סדין בזמן הזה סוברים שתכלת יכול לחזור בכל זמן, אינו מוכרח בכלל שהרא"ש פליג על זה, וכלל ידוע שאפושי פלוגתא לא מפשינן. ויש לומר שכוונת הרא"ש, שכיון שלא היה מצוי בימיו הגזרה בטלה, אך ודאי אפשר שבמשך הדורות גם לדידיה התכלת יכול לחזור והגזרה תחזור למקומה. ולמשל כמו שהעלה ביביע אומר (ח"ג חו"מ סי' ז') על איסור גידול בהמה דקה בא"י, שהתירו בזמן שאין ישוב, שחזר לאיסור בזמנינו.

ומה שרצה להוכיח שם מביאור הגר"א לשו"ע כפירושו בדברי הרא"ש, כבר כתבתי הנלע"ד בהערה 13.

[והנה קודם שנדפס הספר הנ"ל, ורק התפרסמו התשובות שבסי' ב' ג' ד', נשאלו תלמידי המחבר למה העלים רבם עיניו מדברי המהרי"ל המפורשים דלא כדבריו, והשיבו שכוונת המהרי"ל על ימות המשיח. וליתא, דאילו רק כתב המהרי"ל "וסברא הוא שמא יחזור דבר לקלולו שיהא התכלת מצוי", היה אפשר לומר כדבריהם, וכבר מצינו שריב"ז אסר יום הינף גזירה דמהרה יבנה המקדש, אך כיון שהמהרי"ל האריך וכתב "כל שכן למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת", אין עוד מקום להתעקש בכוונתו, דאם כוונתו למשיח, אין מקום הימצאו וסימניו מוסיפים כלום לקלות עשייתו, שהרי משיח יאמר לנו מה הוא ואיפה הוא.]

- **המגיד מדובנא** (ס' המדות שער הדעת פ' ט"ז) כתב: "ולוא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזמן הזה אפשר היינו מחזרים אחריו כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס." ומבואר מדבריו שעצם החזרת התכלת בזמן הזה אפשרית, אלא שמפני הטורח הגדול שיש בו, ושאינו מעכב בעיקר מצות ציצית (אף שוודאי בזמן שיש תכלת חייב להטילו) לא היו שולחים אחריו למרחקים.
- **חמדת שלמה** (אה"ע סי' ט אות כג): "אין הדבר מוכרח שלא ימצא תכלת אף בזמן הזה אם נעמוד על כל הבדיקות כמו שהעתיקם הרמב"ם ז"ל בהל' ציצית."
- **מלבי"ם** (ארצות החיים, סי' ט אות מא) ביאר כמו המהרי"ל שגזירת סדין שייכת בזמן הזה, וזו לשונו: "ועיין בשו"ת הרדב"ז (סי' תרפה) אפשר שעד היום הוא מצוי אלא שאין יודעין לצודו עכ"ד, ולפי זה יש לומר דגם בסדין בציצית יש חשש דשמא ילמדו [לעשות תכלת בזה"ז]".
- **המהרש"ם** חשש ללבוש בצינעה את התכלת של האדמו"ר מראדזין, ואף ביקש בצוואתו שיקברוהו בו, וזו לשון הצוואה (נדפס בראש ספרו תכלת מרדכי עה"ת): "יקחו את הטלית טירקישען, בלא העטרה, וקשורין בו ציצית עם תכלת".
- **בית הלוי** אמר על התכלת של האדמו"ר מראדזין כזה (הובאו דבריו בהקדמת האדמו"ר מראדזין לספרו עין התכלת שנדפס בחיי הבית הלוי, ומשם לקובץ תשובות ח"א סי' ב): "ומהם הגאבד"ק בריסק דליטא שיחיה מסר כל טעמו ונימוקו בדבר מיאוונו במצות התכלת לאחד ממיודעינו שיכתוב ויאמר לנו משמו בזה"ל: כבוד מעלתו לא ביאר בדבריו מה זאת מצא אחר שנשכח, אם מציאת הדג או הוצאת צבעו, ורק אחרי אשר כבוד מעלתו יברר זאת היינו היה בזה דבר נשכח והוא מצאה, אז נהיה מחוייבים לשמוע אליו וללבשו, אכן אם נאמר כי הדג היה במציאות וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים שעברו עלינו מעת שפסקה התכלת מישראל, ועם כל זה לא לבשוהו אבותינו ואבות אבותינו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורה מאבותינו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת אף שהוא בכל הסימנים שסמנו בו חז"ל,

כי אפילו נרבה כחול הים ראיות לא יועילו נגד הקבלה והמסורה, ורק אחרי אשר יברר לנו כי דג זה או מלאכת צבעו נפסק ונשכח מציאתו או ידיעתו בשום זמן מהזמנים ונפסקה בזה הקבלה, אז יהיה לנו דברי ההלכה לראיה". וידוע שלא שייכת טענה זו על התכלת של הפורפורה, שהרי במשך מאות שנים גזרו עליה מלכות רומי, שייחדה לבגדי מלכות, ועל ידי זה נשתכחה מלאכת הצביעה, וגם היו מונעים אחרים להחזרת התכלת אפילו לאלו שידעו ממנו (כגון היעב"ץ) כמו הקושי שיש בצידתו (ראה שו"ת רדב"ז סי' תרפה: "ואפשר שעד היום הוא מצוי אלא שאין מכירין אותו או שאין יודעין לצודו") ומניעות נוספות.²⁰

- הג"ר יהושע מקוטנא (שו"ת ישועות מלכו סי' ג), אחר האריכות שביאר למה אינו מקבל הצעתו של האדמו"ר מראדזין מכמה טעמים, ושאינו רק השערה בלבד ומפשטות משמעות רש"י אינו החלזון של תכלת, כתב: "איברא שאם היה נמצא תכלת בבירור והיה ידוע לנו כיצד צובעין, ודאי היה ראוי לאחוז במצוה זו, אלא שאין לנו בירור גמור שזה תכלת".²¹

²⁰ הנה הדבר מפורסם בישיבות שעוד טען הבית הלוי על האדמו"ר מראדזין שאי אפשר להחזיר התכלת אלא במסורה, ולא על ידי ראיות. אך כגון דא ודאי קיימי דברי החזו"א: "חמורה היא ההלכה ולא נתנה להקבע ע"פ סיפורים" (או"ח סי' ט). ולכאורה פשוט שדברי הבית הלוי הנ"ל נאמרו לגבי הנידון דאז – הדינוין – שלא הביא האדמו"ר מראדזין שום ראיות, רק סימנים בעלמא וגם לא היו סימנים מובהקים, וגם כמה מהסימנים היו רק כפי הבנתו בדברי חז"ל אף שהיה מקום לפרש אחרת (למשל עיין בדבריו לגבי "וברייתו דומה לדג" שהוא דלא כפירוש רש"י, ובדבריו על המשנה כלים פ"ב "קשר חלזון בראשה" שלא הביא שום ראיה לפירושו), ולגבי זה היה דעת הבית הלוי דלא סגי בסימנים כמו אלו, ואמר שצריך מסורה; ולא דווקא מסורה, אלא הוא הדין שאר ראיות חזקות, כדמוכח מדבריו שהביא האדמו"ר מראדזין. אבל לגבי הפורפורה, שיש ראיות מובהקות ומכריחות (אפילו אם נימא שאין לו דין ודאי, אך קרוב לוודאי יש), וגם מצינו לכמה מגדולי האחרונים – החוות יאיר והיעב"ץ ועוד – שדעתם כן במפורש, ודאי לא נאמר הך כללא. ועל כרחק צריך לומר כן, שלא יסתור בעל בית הלוי דברי עצמו ודברי כל האחרונים הנ"ל.

²¹ ומה שסיים שם שמלאכת הצביעה לא נתברר, שתלוי במחלוקת רש"י והרמב"ם, שלרש"י אין לשם סממנים לתוך היורה, הוא קושיא רק על האדמו"ר מראדזין, שבתכלת שלו הסממנים משפיעים על הצבע. מה שאין כן בתכלת הפורפורה, שהסממנים הם רק לסייע להדם חלזון להיכנס לצמר ואין הסממנים נקלטים בצמר, הדבר פשוט שאין זה פסול לדעת רש"י, ויש להאריך בזה עוד אבל אין כאן מקומו, ונתבאר בארוכה בספר לולאות תכלת.

- **החזון איש** זצ"ל (מעשה איש ח"א עמ' קלב) אמר על התכלת של האדמו"ר מראדזין: "הלא אין שום היזק בדבר – להטיל ספק תכלת – ואילו היה צל צילו של ספק הלא היו הגדולים אזי מקבלים אותו".

וכן מדויק בכמה ראשונים שאין החלזון נגנז כפשוטו:

- **הרמב"ם** (הל' ציצית פרק א-ב) מפרש באריכות כל הלכות תכלת באופן מעשי (והוא כתב זאת **בהל' ציצית** ולא בהלכות בית הבחירה או בהלכות מלכים), ורק לבסוף (ב, ט) כתב: "והתכלת אינה מצויה לכל **לפי שאינה מצויה בכל מקום ולא בכל זמן** מפני הצבע שאמרנו". ומשמע שזה תלוי במקומות ובזמנים ולא שנגנז לחלוטין או שהמצוה נפסקה מאתנו לגמרי משום איזה סיבה.
- **הרי"ף והרא"ש** (בסוף מנחות בהלכות ציצית) הביאו כל הסוגיות והדינים הנוגעים למצות תכלת, אף על פי שאין דרכם להביא סוגיות שאינן נוגעות לזמן הזה, ולא כתבו שום רמז של נגנז וכדומה.
- **בספר החינוך** (מצוה שפו) איתא: "וזה ימים רבים לישראל לא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו", ומשמע שרק לא שמענו, אבל מכל מקום אפשר הוא ואינו מן הנמנע (וכן דייק האדמו"ר מראדזין).